

Ifjonti szakkönyvtriptichon

Kapcsolódó tanulmány Kántás Balázs három irodalomtudományi szakkönyvéhez

Át lehet-e a törni a nyelv/rácson?

Nyelv / Rács / Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez

A korához képest figyelemre méltó teljesítményt nyújtó fiatal irodalomtörténész, Kántás Balázs Paul Celan munkásságáról tanulmánykötete¹ azért is figyelemreméltó darabja a magyarországi Celan-recepciónak, mert ez idáig ez a könyv a legterjedelmesebb összefüggő kommentár magyar nyelven a XX. század prominens költőjének életművéről. Számos felróható hibája és / vagy vitatható állítása és módszertani aspektusa ellenére olyan irodalomtudományi szakmunka, mely a szintézis igényével lép fel, azaz a benne foglalt tanulmányok a lehető legtöbb nézőpontból igyekeznek megvizsgálni, körüljárni a celani életművet.

Le kell szögeznünk, hogy a kötet tanulmányai nem újonnan keletkezett szövegek, sokkal inkább korábban más összefüggésrendszerekben, kisebb-nagyobb tanulmánykötetekben már publikált, ám a jelen esetben új kontextusba helyezett eszmefuttatások. Kántás eddig három önálló kismonográfiát², illetve számos különnyomatszerű, többnyire a jelen szintetikus igényű kötet egy-egy tanulmányát magában foglaló könyvecskét publikált Paul Celan költészetéről. Hogy hiba volt-e a szövegek „elaprózása”, majd egy közel háromszáz oldalas tanulmánykötetben való

¹ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Nyelv/Rács/Törés. Közelítések Paul Celan költészetéhez*, Budapest, Fiatal Írók Szövetsége–Ráció Kiadó, 2013.

² KÁNTÁS Balázs, *A magába zárt vers. Paul Celan költészete körül*, Budapest, Napkút Kiadó, 2010.

KÁNTÁS Balázs, *A lélegzetkristály feltörése. Olvasói kommentár Paul Celan Atemkristall című versciklusához*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2010.

KÁNTÁS Balázs, *Túl a médiumokon. Paul Celan költészetének mediális aspektusai*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2012.

rekontextualizálása gyakorlatilag anélkül, hogy az elemzések átdolgozásra, egymáshoz igazításra kerültek volna, esetleg tematikus tanulmánykötet helyett egy monográfia benyomását keltve, arról hosszan vitatkozhatnánk, itt és most azonban megkísérlek csak és kizárólag a tanulmányszövegek metodikájára, megállapításaik helyességére vagy épp pontatlanságára hagyatkozni.

Az első tanulmány³ Paul Celan sokat elemzett beszédét, a *Meridiánt* kíséri meg művészetelméleti manifesztumként, egy komplex, ugyanakkor többé-kevésbé jól körülhatárolható líraelmélet sarokköveként értelmezni, elsősorban nem a recepciótörténet, sokkal inkább a beszéd végleges változatának textualista, szövegközeli olvasása által. A szerző mindemellett szem előtt tartja azt az implicit dialógust, melyet a szöveg példának okáért Heidegger komplex filozófiai rendszerével, Gottfried Benn *Líraproblémák* című, ugyancsak paradigmaticus esszéjével, vagy éppen Oszip Mandelstam esszéisztikájával folytat.

A második tematikus egység,⁴ melyet egyébként kibővített változatban a szerző korábban önálló kismonográfia formájában is publikált,⁵ Celan költészetének mediális aspektusait, a közvetítettség-közvetlenség problémakörét vizsgálja. A költő verseiben, főként kései lírájában egyre erősebben megjelenik a nyelvi szkepszis, a nyelv és általában véve a médiumok közvetítőképessége iránti teljes bizalmatlanság, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a sokszoros medialitás lerombolására, de legalábbis csökkentésére, a közvetlenség költői, a mindennapi nyelv felett álló nyelvhasználatán keresztüli elérésére tett határozott törekvés. A közvetlenség nyilvánvalóan nem érhető el, hiszen az emberi világ és kultúra létmódjánál fogva többszörösen közvetített, a médiumok pedig elengedhetetlen kellékei e közvetítésnek, hiszen hordozó nélkül talán üzenet sem lehetséges.

³ A tanulmány eredeti megjelenése: KÁNTÁS Balázs, *Paul Celan Meridián című beszéde mint művészetelméleti manifesztum*, Első Század Online. <http://elsoszazad.elte.hu/kantas-balazs-paul-celan-meridian/>

⁴ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A közvetlenség illúziója. Utalások a medialitásra Paul Celan költészetében*, Első Század Online. <http://elsoszazad.elte.hu/kantas-balazs-a-kozvetlenseg-illuzioja/>

⁵ KÁNTÁS Balázs, *Túl a médiumokon. Paul Celan költészetének mediális aspektusai*.

A harmadik tanulmány⁶ a költő kései lírájának lehetséges *redukált esztétikáját* igyekszik vizsgálni, a *Fadensonnen*, az *Im Schlangenwagen*, valamint az *Ein Dröhnen* kezdetű versek tükrében. Auschwitz után, miként a művészetben és a kultúrában minden, úgy a szépség fogalma is radikálisan átértelmeződni látszik. Celan önmagát a *borzalom* (Grauen) és *szépség* (Schönheit) határán elhelyező kései lírája teljes mértékben újragondolja a szépség lehetséges fogalmát, és ha e fogalmat nem is vezeti ki teljes egészében a költészetből, mindenképpen csupán erősen lecsupaszított, redukált formában engedi megjelenni.

A negyedik fejezet⁷ a narrativitással és annak hiányával foglalkozik Celan korai és kései költészetében, a narrációelmélet eszköztárát merész módon alkalmazva e nehezen megfejthető lírára. Celan viszonylag korai, *Tenebrae* című versét elbeszélő költeményként olvassa, mely gyakorlatilag újramesél és átértelmez egy jól ismert bibliai történetet. Celan ebben az időben még olybá tűnik, hitt abban, hogy az irodalom, s azon belül a költészet képes valamit *elbeszélni*, tehát lényegében tartalmakat közvetíteni, akár valóságreferenciával bírni. A tanulmány olvasatában a *Tenebrae* ellenpontjaként jelenik meg a *Stehen – Állni* kezdetű vers az Atemkristall ciklusból, a kései Celan-líra markáns darabjából, melyben Celan már lemondott a dolgok elbeszélhetőségéről és a költészet referenciális lehetőségeiről – a vers itt már nem kísérel meg semmit *elbeszélni* vagy *közvetíteni*, hanem önmagát a valóságból szinte visszavonva magában, egy időt és teret nélkülöző, imaginárius helyen, pusztán *áll*. Ez a (költészetesztétikai?) gondolatmenet természetesen szoros dialógust *folytat A közvetlenség illúziója* című tanulmánnyal.

A kötet ötödik, *Jelentésvadászat*⁸ címet viselő, korábban önálló különnyomat formájában ugyancsak publikált értekezése nem egyébre tesz

⁶ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Komor ég alatt a szép. A szépség aktualizálásáa Paul Celan kései költészetében*, PRAE 2010/4, 87-95.

⁷ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A narrativitás és annak hiánya Paul Celan korai és kései költészetében*, ÚjNautilus, 2010. <http://ujnautilus.info/a-narrativitas-es-annak-hiany-a-paul-celan-korai-es-kesei-kolteszeteben/>

⁸ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Jelentésvadászat. Paul Celan néhány szokatlan szöösszetételének vizsgálata*, Folyó 2013. április 23. <http://folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/580-kantas-balazs-jelentesvadaszat>

kísérletet, mint Celan szokatlan szóösszetételeinek értelmezésére, igyekezve kiválasztani a költő életművére legjellemzőbb neologizmusokat, az életmű minden egyes szakaszából, annak szó szintű keresztmetszetét nyújtva. A szóösszetételek vizsgálatakor abból indul ki, hogy azok nem csupán adott versen belüli szokatlan metaforákként, vagy nyelvészeti kérdezőhorizontba helyezkedve esetleg kompozicionális jelentéstartammal bíró neologizmusokként, úgynevezett N + N-típusú összetételekként értelmezhetők, hanem bizonyos keretek között – a lírai kontextust és a celani poétika jellegzetességeit szem előtt tartva – akár önálló szemantikai egységekként, adott esetben mindössze egy-egy szóból álló lírai művekként is olvashatók. Celan (főként kései, hermetikus) poétikájának, miként abban az értelmezők nagy többsége egyetért, alapegysége mindenképpen a szó, nem pedig a szintagma vagy a mondat, hiszen a szerző által írt versek jelentős része mindössze néhány szóból áll, a szintaktikai kapcsolatok pedig igen gyakran nem egyértelműek, s ez még tovább gazdagítja az interpretáció lehetőségeit. Az alapvetően *szavakból*, nem pedig annál nagyobb nyelvi egységekből építkező költői nyelvhasználaton belül pedig mindenképpen kiemelt jelentőséggel bírnak a Celan-líra védjegyeként is olvasható szokatlan szóösszetételek, melyek olykor maguk képesek egy-egy vers kardinális elemévé, esztétikumképző tényezőjévé emelkedni.

A hatodik fejezet⁹ sokkal inkább afféle kitekintés a magyar (elsősorban intertextuális) recepció irányában, semmint valódi Celan-olvasat, mely nem kevesebbre tesz kísérletet, mint három paradigmaticus kortárs magyar költő, Jász Attila, Schein Gábor és Géher István László költészetében kimutatni bizonyos Celan-párhuzamokat és lehetséges hatásokat. Megjegyzendő, hogy a kötet fejezetei közül ez az írás távolodik el leginkább a szigorú irodalomtudományos szempontrendszerektől, s valamennyire az interpretáció önkényének csapdájában esve sokkal közelebb kerül az esszé szubjektív műfajához, nem minden esetben meggyőzően nyilatkozva a

⁹ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Paul Celan költészetének magyar recepciójának áttekintése, valamint lehetséges hatása a kortárs magyar középnevezdek lírájára*, Folyó 2013. január 05. <http://www.folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/333-kantas-balazs-paul-celan-kolteszetenek-magyar-recepcioja>

lehetséges párhuzamokról, miként azt értő kritikájában, a könyv e szöveghelyét kissé talán szigorúan bírálva Szabolcsi Gergely is megjegyzi.¹⁰

A hetedik fejezet, különnyomat formájában korábban már ugyancsak publikált nagytanulmány¹¹ a Holokauszt traumáját mint lehetséges esztétikumképző tényezőt kísérli meg olvasni Celan líráján belül, kezdve az olyan korai művek, mint a *Halálfüga* vagy a *Tenebrae* értelmezésének megkísérlésével, később áttérve az értelmezésnek sokkal inkább ellenálló, ám a Holokauszt traumája és a zsidó identitás problémaköre felől mindenképpen olvasható versekre. A trauma mint esztétikumképző tényező mellett a fejezet másik fő célja, hogy megkísérelje tisztázni a Celan költészetében végig meghúzódó zsidó identitás ellentmondásait, melyhez a szerző élete végéig tisztázatlan, és talán teljes egészében tisztázhatatlan módon viszonyult. Az „*Auschwitz után mit is jelenthet zsidónak lenni?*” olyan kérdés, amelyre semmiképpen sem adható egyértelmű válasz, annyi azonban bizonyos, hogy az identitás immár egyre inkább az elszenvedett trauma, a történelmi tragédia felől határozódik meg, illetve Celan lírájában markáns módon nyilvánul meg a halottakra való emlékezés, az értük való tanúskodás, illetve a velük / helyettük való beszéd intenciója.

A nyolcadik, a *Megváltatlanul is megváltva – Paul Celan istenképe*¹² címet viselő szöveg öt kiválasztott Celan-vers szövegközeli olvasatán keresztül kísérli meg tisztázni a költő lírájából kiolvasható istenképet, Celan életművének a zsidó és keresztény vallásból egyaránt merítő teológiai vonatkozásait, s e költészet a megváltás lehetőségéhez való igencsak ellentmondásos viszonyát. A szöveg számos ellentmondás feltárása után arra a következtésre jut, hogy Paul Celan komor, a megváltást illetően a legtöbb

¹⁰ SZABOLCSI Gergely, *Túl nagy falat*, Apokrif Online, 2013. szeptember 12.

<http://apokrifonline.wordpress.com/2013/09/12/tul-nagy-falat-konyvkritika/>

¹¹ KÁNTÁS Balázs, *Hamuból poézis. A Holokauszt traumája Paul Celan költészetében*, Dunaharaszti, NAP Alapítvány, 2013.

A tanulmány online megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A Holokauszt tapasztalata és a zsidó identitás ellentmondásai Paul Celan költészetében*, Kurázszi, 2013/2.

<http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/841-a-holokauszt-tapasztalata-es-a-zsido-identitas-ellentmondasai-paul-celan-koelteszeteben.html>

¹² A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Megváltatlanul is megváltva. Paul Celan költészetének istenképe*, Első Század Online. <http://www.folyoirat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/333-kantas-balazs-paul-celan-kolteszetenek-magyar-recepcioja>

esetben igencsak szkeptikus versbeszéde mögött mégis ott érezhetünk valamiféle halvány reményt, implicit optimizmust, a megváltás pedig még olyan borzalmas történelmi események után sem egészen lehetetlen vagy elérhetetlen, mint a Holokauszt feldolgozhatatlan traumája.

A kilencedik szöveg¹³ ugyancsak kitérő jelleggel bír, melynek valódi tárgya inkább a recepció, hiszen igazából nem Celan életművét értelmezi, hanem annak egy – egyébként számos tanulmányban visszatérő jelleggel, más-már nézőpontból elemzett – darabját, a *Fadensonnen* kezdetű verset emeli ki példaként, s annak számos magyar, illetve egy angol fordítását összehasonlítva keresi a választ a vers fordíthatóság kérdésére, valamint arra a korántsem egyszerű problémára, mennyire torzítja / változtatja meg a célnyelvi befogadást a fordítás hűsége vagy hűtlensége? Miként azt ugyancsak Szabolcsi Gergely jegyzi meg, talán e fordításelméleti és -gyakorlati kérdéseket feszegető tanulmány a kötet egyik legelmélyültebb, legmagasabb színvonalú írása, melynek vitathatatlan erénye, hogy nem csupán felvet egy-egy problémát, nem csupán feltesz amúgy nyitva hagyható kérdéseket, hanem igen határozott, a szerző markáns véleményét tükröző válaszokat is ad, egyéni véleményt fogalmaz meg Celan, s általában a vers mint műfaj fordíthatóságával és fordíthatatlanságával kapcsolatban.

A kötet utolsó egysége¹⁴ a költő utolsó, immár csupán a halála után publikálásra került, nem sokkal a költő 1970-es öngyilkossága előtt íródott verseiből kísérel meg értelmezni néhányat. Nem elhanyagolható tényező, hogy Celan ekkoriban már súlyos mentális betegségekkel küzdött, és ha olvasatainkat nem is redukálhatjuk pusztán életrajzi alapú interpretációra, a sok helyütt groteszk, lidércnyomásszerű, olykor szinte értelmezhetetlen képekből építkező versek olvasásához talán támpontot adhat az *őrület / delírium* mint szövegszervező elv, sajátos, bizarr esztétikai karaktert

¹³ A tanulmány eredeti megjelenési helye (két részletben): KÁNTÁS Balázs, *Nyelvbe zárt jelentés 1: A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében*, Irodalmi Jelen Online, 2009/1. <http://irodalmijelen.hu/node/5214>

KÁNTÁS Balázs, *Nyelvbe zárt jelentés 2: A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében*, Irodalmi Jelen Online, 2009/1. <http://irodalmijelen.hu/node/5215>

¹⁴ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az őrület esztétikája. Paul Celan kései versei és delírium, illetve a neutrum tere*. Első Század Online. <http://elsoszazad.elte.hu/kantas-balazs-az-orulet-esztetikaja/>

kölcsönözve e szövegeknek. Celan e művei az *örület esztétikája* által immár egyre bizonytalanabb és baljósabb költői terekbe vezetik az olvasót – a *neutrum* terébe, ahol minden megkérdőjeleződik, s ahol végül minden visszavonja magát a létezésből. A vizsgált versekben erős tendencia figyelhető meg, mely szerint szinte minden értelem felszámolására törekcszenek, sőt, paradox módon akár még magának a költői szövegnek az önfelszámolására is. A mű itt már végképp nem *közöl* vagy *közvetít* valamit, nem szándékozik még csak a közvetlenség illúzióját sem megteremteni – önmagával szembefordulva lemond mindenfajta referencia lehetőségéről, és oda vonul vissza, ahová talán már az olvasó sem képes követni. E tanulmánnyal zárul hát a tíz tematikus egységből felépülő kötet.

Mindent egybevetve Kántás Balázs irodalomtudományi nézőpontrendszerében, ha úgy tetszik, kérdezőhorizontjában egyfajta radikális változás figyelhető meg, s ez meglátszik a kötet tanulmányain belül is. A fiatal irodalomtörténész pár évvel ezelőtt köztudottan Kulcsár Szabó-tanítványként indult, azaz kezdeti írásaira a hermeneutikai és a recepcióesztétikai gondolkodás volt a legjellemzőbb, egy kevés dekonstrukcióval fűszerezve, újabb keletkezésű szövegeiben azonban inkább meghatározó a *close reading* stratégiája és az elméleti megfontolásoktól, teoretikus előítéletektől szinte teljesen mentes, személyes-kontextualizáló olvasat kialakításának intenciója. Nehéz feladat eldönteni, vajon e teoretikus és metodikai eklekticizmus jó vagy inkább rossz tulajdonsága-e a kötetnek – az egyes olvasatokat mindenesetre felettébb érdekessé teszi. Kibontakozik a szerző szemléleti fejlődésének íve is –

a (némi dekonstrukcióval átítatott) hermeneutikai és recepcióesztétikai, teoretikus irodalomszemlélettől fokozatosan haladunk az irodalmi szöveg textualitását a maga meztelen valójában megközelítő *close reading* felé, nem egyszer a szigorú, pedáns filológiai apparátust mozgató, tények alapján érvelő tanulmányoktól elkalandozva egészen az esszé műfajának felvállalt intuitív szubjektivizmusáig. Ami pedig ugyancsak különösen érdekes – s a recenzensnek talán nem tiszte ítéletet mondani arról, hogy mindez az olvasatok hasznára vagy kárára válik-e –, hogy e tendenciák, a módszertani eklekticizmus nem csupán az egymás mellett álló tanulmányokat elolvasva

válik szembetűnővé, hanem a filológiától az esszéisztikus hangvétel felé történő elrugaszkodás az egyes szövegeken belül is tetten érhető. Ez olykor zavarba ejtő lehet a mindenkori olvasó számára, ám a különböző líraolvasási technikák iránti nyitottság, a – legtöbb esetben jó értelemben vett – eklektizmus egyúttal gazdagítja is a különböző olvasatokat.

Ami a kötet filológiai, poétikai megállapításait és az egyes szövegek interpretációit, illeti, úgy vélem, az itt publikált Celan-elemzések többsége inkább felvet bizonyos kérdéseket és azok továbbgondolására készítet, semmint véglegest választ keresne rájuk. A szerző szem előtt tartja, s némely szöveghelyen deklarálja is azt a (kikezdzhetetlennek tűnő) hermeneutikai alapelvet, mely szerint egyik olvasat sem törekedhet a szöveg teljes megértésére, a megértés folyamatának lezárására, olvasata pedig pusztán egy állomás lehet az értelmezés végtelen folyamatában. Kántás Balázs Celan-olvasatai korántsem hiszik, hogy övék lenne az utolsó szó bármely kérdést illetően is, ez pedig az elemzések vitathatatlan erénye. Erre a lezáratlanságra és nyitottságra utalhat az a – kifejezetten gazdag – bibliográfia is, melyet a kötet végén olvashatunk, főként a költő német, angolszász és francia kritikai recepciójából válogatva. A *Nyelv/Rács/Törés* című tanulmánykötet minden bírálható tulajdonságával együtt kétségkívül fontos állomása Paul Celan magyarországi kritikai recepciójának, s a maga nyitva hagyott kérdéseivel minden bizonnyal ihlető erővel bírhat a jövőben magyar nyelven születő Celan-olvasatok szerzői számára is.

Nem az elmélet ellen – de vele párhuzamosan

(Contra)Theoria – Esszék, tanulmányok

A fiatal irodalmár *(Contra-)Theoria* című karcsú tanulmánykötete¹⁵ rövid terjedelme ellenére figyelemreméltó irodalomelméleti / -történeti szakmunka. A fiatal irodalomtörténész hét tanulmányt közreadó gyűjteményében nem egyebet tematizál, mint példának okáért a személyesség, a politikum vagy a

¹⁵ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *(Contra-)Theoria. Esszék, tanulmányok*, Budapest, Ezredvég Alapítvány, Z-füzetek 154, 2013.

valóságreferencialitás megjelenését a kortárs magyar irodalomban, illetve irodalomtudományi gondolkodásban.

Címével ellentétben a könyv korántsem afféle harcos irodalomelmélet-ellenes kirohanások gyűjteménye, sokkal inkább olyan tanulmányok összessége, melyek megkísérelnek nem – a kortárs magyar irodalomtudomány bizonyos irányzataira, a hermeneutikára, a recepcióesztétikára, a dekonstrukcióra olykor jellemző módon – átesni a ló másik oldalára, az irodalmi műveket olykor a teória szolgálatába állítva, s nem pedig fordítva. Az elméleti apparátust a legtöbb esetben minimális szinten használó, a teoretikus gondolkodásmódo(ka)t tisztelő és elfogadó, ám korlátok közé szorító, leginkább személyes olvasatra törekvő tanulmányok igyekeznek tiszteletben tartani a szöveget, *mint olyant*, a *close reading*, a szövegközeli olvasás legnemesebb hagyományait követve, nem kiragadva a vizsgált műveket a teljesebb megértésükhöz elengedhetetlenül szükséges történeti-kulturális kontextusból.

A kötet első tanulmánya Paul Celan három, Michael Nyman által megzenésített versét elemzi, Ute Lemper holland énekesnő előadásait használva az értelmezéshez. A *Túl a nyelven* címet viselő értekezés¹⁶ fő, korántsem egyszerűen megválaszolható kérdése: vajon a megzenésített versek vokális-zenei előadása túllép-e a pusztán nyelv médiumán, új / más értelmezési lehetőségeket adva a korábban csak pusztán nyelvi textusként létező versszövegnek, esetleg maga a zenei médium is bír-e valamiféle nyelven túli értelemmel? A tanulmány okfejtése józan, logikus, nem bocsátkozik túlzásokba vagy obskúrus következtetésekbe, megkísérli a lehető legkézenfekvőbb válaszokat adni a szövegek felé intézett kérdésekre, s tisztában van a maga korlátaival, az adható válaszok töredékességével is.

A második tanulmány, az *Egy operaária kontextusai* Erkel Ferenc *Bánk bán* című klasszikus operája Hazám, hazám kezdetű nagyáriájának három feldolgozását elemzi, Simándy József, Kiss B. Attila és Plácido Domingo előadásaiban. Kérdésfeltevési stratégiáit tekintve a szöveg sokban hasonlít a

¹⁶ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költészet és zene. Paul Celan három megzenésített versének elemzése*, Kurázi, 2013/4.
<http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/978-koelteszet-es-zene.html>

kötet első tanulmányához, s ugyancsak zene és irodalmi szöveg bonyolult kapcsolatát kutatja. Először a nagyária, mint pusztán textuális formában létező irodalmi szöveg elemzésére és értékelésére tesz kísérletet, majd megint csak tematizálja a korántsem könnyedén megválaszolható kérdést: hozzájárul-e a megzenésítés egy irodalmi szöveg értelmezési tartományaihoz, kölcsönöz-e neki valamiféle többletjelentést és / vagy esztétikai többletértéket, s mi történik akkor, ha irodalmilag kevésbé értékesnek bizonyult szöveget zenésítenek meg esztétikailag meglehetősen magas szinten?

A harmadik, *Egymásnak feszülő hazafogalmak* című szöveg¹⁷ aktuális, a kortárs magyar irodalomban igencsak sok vitát kiváltott témát feszeget, nevezetesen pedig a közéleti-politikai költészet kérdéskörét. Kemény István *Búcsúlevél*, illetve Böszörményi Zoltán *Egy búcsúlevélre* című, egymással igen feszült költői dialógust folytató verseit elemzi és hasonlítja össze, szem előtt tartva, hogy a két szöveg teljes mértékben eltérő közéleti-politikai költői szerepet fogalmaz meg. A tanulmány végül nagyjából arra a következtetésre jut, hogy a mindenkor olvasónak nem kell feltétlenül explicit módon választania a két költő két szövege által felkínált politikai költészet-eszmények mellett. Hiszen, bár mindkét szöveg más-más irányban viszi tovább a politikai költészet magyar líratörténeti tradícióját, a különböző költői szerepértelmezések párhuzamossága nem csupán lehetséges, de kívánatos is, hiszen a költészetnek nem az a dolga, hogy valamely aktuálpolitikai álláspont mellett köteleződjön el, hanem az adott kor aktuális jelenségeire való reflexión túl egyetemes problémákról (is) szóljon...

A negyedik írás Lászlóffy Csaba legutóbbi, *Pókok a sebezhetőn és Átörökített magány* című kettős verseskötetéről írott alapos kritika, mely azonban megkísérel olyan állításokat megfogalmazni, melyek a szerző egész költői életművére vonatkozóan egyetemes érvénnyel bírnak. Rávilágít arra, hogy Lászlóffy Csaba, a kortárs erdélyi magyar irodalom paradigmaticus szerzője olyan polifonikus költészetet visz végbe, melynek célja nem egyéb,

¹⁷ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Hazafogalmak ütköztetése. Bekezdések Kemény István Búcsúlevél és Böszörményi Zoltán Egy búcsúlevélre című verséről*, IRODALMI JELEN ONLINE, 2013/2. <http://irodalmijelen.hu/node/15703>

mint az egész magyar és európai kulturális emlékezet versbe foglalása, a költő legutóbbi iker-verseskönyve pedig talán még korábbi munkáinál is nagyobb mértékben fogalmazza a költői szintézis igényét, többek között a *reinkarnációs szerepvers* Lászlóffyra már-már vízjelszerűen jellemző műfaján keresztül.

Az ötödik írás¹⁸ Krasznahorkai László *Az ellenállás melankóliája*, illetve Tarr Béla e regényből készült filmje, a *Werckmeister-harmóniák* egyik kardinális szereplője, a Herceg alakjának értelmezésére tesz kísérletet a szövegközeli olvasás eszköztárának igénybevételével, szem előtt tartva az irodalmi szöveg és a film, mint médiumok és ábrázolási technikák radikális különbségeit is. A Herceg nehezen értelmezhető, rejtélyes, szokatlanul bizarr és baljós alakját több irányból kísérli meg interpretálni, többek között a politika, a történelem, a társadalomfilozófia, a teológia és az antropológia kérdéshorizontjaiból kiindulva. Nem köteleződik el azonban egyik lehetséges megfejtés mellett sem, hiszen a bizarr regény-/ filmhős teljessége a tanulmány tanúsága szerint éppen abban áll, hogy alakja korántsem egyértelmű a vizsgált narratíván belül, hanem számos párhuzamos, akár egymásnak ellentmondó olvasási lehetőséget kínál.

A kötet hatodik tanulmánya¹⁹, a *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja* című rövid, lényegre törő szöveg nem egyébre tesz kísérletet, mint hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-esszékötetét, *A hegyi költőt* irodalomtudományi szakmunkaként olvassa. A szöveg Nemes Nagy Ágnes esszéfűzérét leginkább a strukturalizmus irodalomtudományi paradigmájával rokonítja, illetve a *kritikai életrajz* műfajához közelíti, példaként említve többek között Ferencz Győző Radnóti Miklósról szóló kimerítően alapos, a Radnóti-recepció szempontjából a mai napig paradigmaticusnak tartott monográfiáját. Bár kétségtelen, hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-tanulmánya nem mentes a szubjektívizmustól, olykor pedig a biografizálástól és a túlzottan személyes

¹⁸ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A Herceg alakja Krasznahorkai László Az ellenállás melankóliája című regényében és Tarr Béla Werckmeister-harmóniák című filmjében*, Kurázs, 2013/12.

<http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/1333-a-herceg-alakja.html>

¹⁹ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja. Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről*, Agria, 2013/4, 104-107.

olvasatoktól sem, ennek ellenére a Babits-recepció fontos, mai napig meghatározó állomásának hat, melyet a maga korlátaival együtt nem csupán személyes olvasói vallomásként, esszéként, de igenis alapos, használható és objektív módon is igazolható következtetéseket levonó irodalomtörténeti szakmunkaként is olvashatunk.

Az utolsó szöveg nem egyéb, mint igencsak alapos, kimerítő értékelő elemzés Szepes Erika legutóbbi három tanulmánykötetéről, a jeles kortárs magyar irodalomtörténész *A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról, Tizenhét szótag – esszék és elemzések, valamint A hagyomaember – Turczi István költészetének mélyrétegei* című munkáiról.²⁰ A látszólagos tematikai variabilitás, a (poszt)modern magyar költészetéről írott tanulmányok, a haiku mint műfaj magyar irodalomban betöltött szerepének vizsgálata, valamint a Turczi István költészetének poétikai sajátosságait elemző írások mellett mindhárom kötetnek közös vonása – s itt jelenik meg legexplicittebb módon a *(Contra-)Theoria* című tanulmánykötet (szerzőjének) irodalom(tudomány)szemlélete is –, hogy vitát folytatnak a kortárs magyar irodalomtudomány olykor bizony valóban teóriacentrikusnak ható hermeneutikai-recepcióesztétikai irányzatával. Ám teszik mindezt nem a rosszmájú és egyoldalú / megsemmisítő bírálat, vagy éppen az említett paradigma vívmányainak teljes elvetése céljából, sokkal inkább a dialógusra való felhívás és az irodalomról való gondolkodás pluralizmusa jegyében. Olybá tűnik, ha egy-két helyen kritikával is illeti a bírált kötetek egyes szimplifikációit, irodalomszemléletét tekintve a fiatal irodalomtörténész, Kántás Balázs is sok tekintetben egyetért Szepes Erika szakkönyveinek felvetéseivel.

A kötet irodalomról való gondolkodását alapvetően a nyitottság és a valamely teoretikus paradigma melletti kizárólagos el-nem-köteleződés jellemzi – lényegre törő, józan, ugyanakkor az esetek nagy részében igencsak frappáns, eredeti megállapításokat megfogalmazó elemzései a jó értelemben vett eklekticizmus jegyében íródtak. A *(Contra-)Theoria* a maga korlátaival és nyitottságával együtt fontos, figyelemre mindenképpen érdemes állomása a

²⁰ A tanulmány egy részének eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Szemben a paradigmaváltással. Szepes Erika: A mocskos mesterség*, Napút, 2013/5, 88-90.

legifjabb irodalomtörténész-nemzedék gondolkodási áramlatainak, melyben immár kikristályosodni látszik egy fiatal, korábbi írásaiban olykor még a kialakulatlanúság benyomását keltő kritikus irodalomról való gondolkodása.

Tanulmánykötet a nyitottság felé fordulás jegyében

Fordulópont – Esszék, tanulmányok, kritikák

Kántás Balázs esszéket, kritikákat és tanulmányokat egyaránt tartalmazó kötete, a *Fordulópont*²¹ több szempontból is figyelemre méltó munka, mely a szerző elmúlt három évben írott, hosszabb-rövidebb lélegzetű írásait tartalmazza.

A kötet három nagyobb egységre tagolódik, melyek közül az első esszéket és tanulmányokat, a második irodalomtudományi tárgyú szakkönyvkritikákat, míg a harmadik szépirodalmi tárgyú kritikákat foglal magában. A könyv első, *Teória – mi végre?* címet viselő blokkja elsősorban a textuscentrikus, szövegközeli olvasás, a *close reading* eszköztárát használó, kilenc nagyobb terjedelmű esszéből és tanulmányból áll össze. Ezek közül csak hármat emelnék ki, korántsem találomra. Elsőként említeném a *Költő a paradigmák felett* című²² (19–47. oldal), Bíró József, a magyar neoavantgárd poézis nagy öregének életművének reprezentatív darabjait három tételben elemző tanulmányt, elsősorban a politikum és a képviseléség kérdéskörére kihegyezve. Kántás igen találó, eredeti jellemzését adja Bíró József meg-nem-alkuvást hirdető, minden körülmények között humanista és örök ellenzéki költészetének, s teszi ezt nem annyira a kritikai recepció vagy elméleti megfontolások alapján, hanem sokkal inkább a magukat olvastató pusztá versszövegekre hagyatkozva. Felettébb érdekes és invenciózus szöveg továbbá a tanulmány (78–88. oldal), mely Rába György *A szép hűtlenek* immár klasszikus, valamint Józán Ildikó, a jeles kortárs magyar irodalomtörténész *Mű, fordítás, történet* című fordításelméleti és -történeti

²¹ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Fordulópont. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Budapest, Napkút Kiadó, 2014.

²² A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költő a paradigmák felett. Bíró József költészetéről három tételben*, Kurácsi, 2013/12. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/gorcso/1323-koelt-a-paradigmak-felett.html>

monográfiáinak összehasonlítására vállalkozik, főként elméleti és szemléleti nézőpontból.²³ S bár a szöveg elismeri, hogy Rába György állításai bizonyos szempontból a mai fordításelmélet(ek) által meghaladottnak tekinthetők, igen bölcsen a mai napig való használhatóságukat, s adott esetben aktualitásukat sem veti el. Kiemelném továbbá *Az irodalomtudományi paradigmaváltásról* című, egyébiránt a szerző *(Contra-)Theoria* címet viselő korábbi karcsú tanulmánykötetében szinte változatlan formában ugyancsak (97–107. oldal) publikált kimerítő értékelő elemzést²⁴ Szepes Erika legutóbbi három tanulmánykötetéről, melyek: *A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról*, *Tizenhét szótag – esszék és elemzések, valamint A hagyomaember – Turczi István költészetének mélyrétegei*. A látszólagos tematikai variabilitás, a (poszt)modern magyar költészetéről írott tanulmányok, a haiku mint műfaj magyar irodalomban betöltött szerepének vizsgálata, valamint a Turczi István költészetének poétikai sajátosságait elemző írások mellett mindhárom kötetnek közös vonása, hogy vitát folytatnak a kortárs magyar irodalomtudomány olykor bizony valóban teóriacentrikusnak ható hermeneutikai-recepcióesztétikai irányzatával.

A kötet második, *Szakmai szemmel* című tematikus egysége humántudományi, ezen belül jórészt irodalomtudományi szakkönyvekről írott értékelő kritikákat tartalmaz, melyek meglepő változatosságot mutatnak, ami a kortárs magyar irodalomtudományi gondolkodás paradigmáit illeti. Elsőként okvetlenül kiemelném Szigeti Csaba, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmatisz szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült kritikát (*Tudományos*

²³ A tanulmány eredeti megjelenése: KÁNTÁS Balázs, *Rába György A szép hűtlenek és Józán Ildikó Mű, fordítás, történet* című fordítástörténeti monográfiáinak szemléleti és elméleti összehasonlítása, Kurázs, 2013/9.

<http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/gorcso/1179-raba-gyoergy-a-szep-htlenek-es-jozan-ildiko-m-forditas-toertenet-cim-forditastoerteneti-monografiainak-szemleleti-es-elméleti-oesszehasonlitasa.html>

²⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az irodalomtudományi paradigmaváltásról: Szepes Erika három szakkönyve ürügyén*, Kurázs, 2014/2. <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-februar/446-kantas-balazs-az-irodalomtudomanyi-paradigmavaltasrol-szepes-erika-harom-szakkonyve-urugyen>

triptichon, 127–138. oldal)²⁵. A *hím farkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, a *Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek alapjaiban határozták és határozzák meg a magyar irodalomtudósok egy jelentős részének gondolkodását a kortárs magyar líra tendenciáiról, az OuLiPo-ról, illetve a strofikáról, s érzésem szerint valamennyire a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is. Egy kritika többek között elmélyülten értékeli Kappanyos András *Hová tűnt a huszadik század?* című tanulmánykötetét, kimutatva, hogy az jóval több, mint afféle válogatott / tematikus tanulmánykötet, hiszen olyan kérdéseket tesz fel és válaszol meg, melyek alapjaiban határozzák meg a huszadik századról, mint irodalomtörténeti korszakról való gondolkodásunkat (*Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához*, 139-145. oldal)²⁶. Figyelemre méltó írás továbbá a Menyhért Anna tanulmánykötetéről írott értékelés, az *Alternatív női irodalomtörténet?* (169-174. oldal)²⁷, melyben a recenzens bátor és kissé provokatív módon kérdőre vonja a recenzált szerző művét, hogy vajon ténylegesen konstruálható-e a modernség magyar irodalmának keretein belül egyfajta alternatív női irodalomtörténeti hagyomány, vagy ez a konstrukció pusztán bizonyos szerzők önkényes előtérbe helyezésének eredményre? De a teljesség igénye nélkül olyan könyvekről olvashatunk a blokkon belül értékelő kritikákat, mint Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája (146-148. oldal)²⁸

²⁵ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Tudományos triptichon - Egy irodalomtudósi életmű három állomása: Megkésett megjegyzések Szigeti Csaba professzor három paradigmatis szakkönyvéről*, Kurázi, 2013/8. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdoalap/szemle-lo/1184-tudomanyos-triptichon-egy-irodalomtudos-i-letm-harom-allomasa.html>

²⁶ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához? Kappanyos András: Hová tűnt a huszadik század?*, Apokrif Online 2014. 02. 03. <http://apokrifonline.wordpress.com/2014/02/03/tavolsag tarto-kozelites-az-elmult-evszazad-irodalmahoz-konyvkritika/>

²⁷ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Alternatív női irodalomtörténet?: Menyhért Anna Női irodalmi hagyomány című kötetéről*, Apokrif Online 2013. 12. 21. <http://apokrifonline.wordpress.com/2013/12/21/alternativ-noi-irodalomtortenet-konyvkritika/#more-9213>

²⁸ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Korszerű és újszerű Kosztolányi-portré: Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi Dezső című monográfiájáról*, Kurázi, 2014/1.

Kulcsár Szabó Ernő *Megkülönböztetések* című tanulmánykötete (155-157. oldal)²⁹, vagy éppen olyan, e kritika írásának idején igencsak fiatal irodalomtörténészek, a recenzens nemzedéktársai, mint Soltész Márton *Működés* (158-163. oldal)³⁰ és J. Szabó Piroska *A magyar üveggyöngyjátékosok* (164-168. oldal)³¹ című szakkönyvei. A szerteágazó irányultságú irodalomtudományi szakmunkák értő ismertetése és értékelése ugyancsak a recenzens kivételes műveltségét és szakmai nyitottságát bizonyítja, miként arra egyébiránt Szepes Erika is kitér a szerző *Nyelv/Rács/Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez* című monográfiájáról írott recenziójában.

A harmadik, kissé talán lezser módon *Egy kis szépirodalom* címmel ellátott blokk jórészt nemrégiben írott és publikált kortárs magyar szépirodalmi tárgyú kritikák gyűjteménye. Olvashatunk itt olyan fiatal költők első versesköteteiről, Nagypál István *A fiúkról* (177–182. oldal)³², Korpa Tamás *Egy híd térfogatáról* (183–187. oldal), vagy éppen Horváth Tivadar *Ahol út nincs...* (188–194. oldal) című debütáló versesköteteiről³³. Merőben más poétikai elképzelések alapján alkotó fiatal szerzők, ám a nyitottság jegyében mégis mindhárman jórészt pozitív értékelést kaptak. A szépirodalmi kritikák közül talán egyúttal a legérdekesebb és legelmélyültebb elemzés

<http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-januar/435-kantas-balazs-korszaru-es-ujszaru-kosztolanyi-portre-megkesett-bekezdesek-szegedy-maszak-mihaly-kosztolanyi-dezso-cimu-monografiajarol>

²⁹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Megkülönböztetések. Kulcsár Szabó Ernő legújabb tanulmánykötetéről*, Apokrif Online 2010. 06. 07. <http://apokrifonline.wordpress.com/2010/06/07/viharsarok-megkulonboztetesek-kulcsar-szabo-erno-legujabb-tanulmanykoteterol/>

³⁰ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Kultúratudományi szintéziskísérlet?: Bekezdések Soltész Márton Működés című kötetéről*, Kurázi, 2013/8. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1109-kulturatudomanyi-szintezis-kiserlet.html>

³¹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A magyar üveggyöngyjátékosok nyomában: J. Szabó Piroska kismonográfiájáról*, Kurázi, 2013/5. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1029-a-magyar-ueveggyoengyjatekosok-nyomaban.html>

³² A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az ismerős idegen érintése: Nagypál István: A fiúkról*, Új Forrás, 2014/2, 52-56.

³³ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Én-keresés, létharc, gondviselés: Horváth Tivadar Ahol út nincs... című verseskötetéről*, Kurázi, 2013/8. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1110-en-kereses-letharc-gondviseles.html>

Erdős Virág *ezt is el* című, afféle lírai sikerkönyvvé avanzsált (aktuál)politikai tematikájú verseskötetéről írott kritika (*A költő ezt is el... ...túlozta?*, 195–202. oldal)³⁴, mely merész és meglepő módon elégedetlennek bizonyul a kritikai recepció által egyébként jórészt nagyra értékelt művel. Hasonlóan elmélyült, invenciózus, már-már irodalmi esettanulmányba hajló kritikusi értékelést olvashatunk a könyv vége felé Turczi István *Minden kezdet* című regényéről, mely afféle szokatlan beavatásregényként olvastatja magát (*A töredékes történet teljessége*, 227–234. oldal)³⁵. A szépirodalmi kritikák blokkjának érdekessége és pozitívuma, hogy a szerző itt sem látszik kizárólagosan elköteleződni valamely kortárs magyar irodalmi kánon felé – megítélésem szerint megállapításait sokkal inkább a józan esztétikai értékítélet, semmint a különböző irodalmi trendek iránti elfogultság határozza meg, ez a fajta kvázi-objektivitás pedig, már ha létezik ilyen az irodalomkritikában, mindenképpen egy fiatal irodalomkritikus pozitív tulajdonságaként értékelhető.

A kötet irodalomról való gondolkodását mind az esszék és tanulmányok, mind a szakkönyvkritikák, mind pedig a szépirodalmi tárgyú kritikák terén alapvetően a nyitottság és a valamely teoretikus paradigma melletti kizárólagos el-nem-köteleződés jellemzi – lényegre törő, józan, ugyanakkor az esetek nagy részében igencsak frappáns, eredeti megállapításokat megfogalmazó esettanulmányai, értékelései, elemzései szinte mind valamiféle jó értelemben vett eklekticizmus jegyében íródtak. A *Fordulópont* a maga nyitottságával együtt fontos, figyelemre mindenképpen érdemes állomása a legifjabb irodalomkritikus-irodalomtörténész-nemzedék gondolkodási áramlatainak, melyben immár kikristályosodni látszik egy fiatal, korábbi írásaiban olykor még a kialakulatlanság benyomását keltő kritikus irodalomról való gondolkodása. Kántás Balázs pályáján úgy érzem, a kötet címéhez híven valóban egyfajta *fordulópont*ról beszélhetünk, hiszen a

³⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A költő ezt is el... ...túlozta?*: Erdős Virág *ezt is el* című verseskötetéről, Kurázsí, 2013/10. <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1229-a-koelt-ezt-is-el-tulozta.html>

³⁵ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A töredékes történet teljessége*. Turczi István *Minden kezdet* című regényéről, KönyvPub 2013. december 29. <http://www.konyvpub.hu/author/kantas-balazs/>

szerző egykoron (irodalom)elméletorientált, a hermeneutika és a recepcióesztétika irányába tendáló gondolkodás átfordulni látszik egy sokkal nyitottabb, az irodalmi műalkotásokat a maguk puszta *szövegiségében* tisztelő és értelmező, a szövegközeli olvasás lehető legnemesebb hagyományait szem előtt tartó, olykor esszéisztikus és jó értelemben eklektikus gondolkodásmódba.